

המשך פרק שני : השגחה הורית, מחשב ואינטרנט

הסמכות החדשה/ חיים עומר, הוצאת מודן 2008

חלק זה נכתב בסיועה של צביה אלגלי

נקיטה בפעולות חד-צדדיות בנושא השימוש במחשב ובאינטרנט חייבת להיות מהלך שקול ומתוכנן. זאת כי מחשב ואינטרנט הם כלים מרכזיים לא רק לבילוי, אלא גם להתפתחות הילד. ילדים משתמשים במחשב כדי להשיג מידע, לבצע משימות לימודיות, להתעדכן על הנעשה סביבם, ולשמור על קשר עם חברים. בנוסף, התערבות הורית בשימוש במחשב כרוכה בשאלת גבולות הפרטיות. מתי מוצדק להורים להתערב ובאלו דרכים? כיצד להתמודד עם ההתנגדות שההתערבות בהכרח תעורר?

כמיהתם של הורים רבים נתונה לתוכנות המאפשרות בילוש וחסיומה. ברצוננו להדגיש שפתרונות מסוג זה אינם מהווים השגחה כלל ועיקר. הבילוש, כאמור, מעמיק את חוסר האונים ההורי. אף הנסיון לחסום אתרים אסורים מאכזב לרוב. ההשגחה ההורית האמיתית מעבירה את המסר: "אנחנו כאן!" לעומת זאת, ניסיון החסיומה מעביר את המסר: "אנחנו לא מסוגלים לבצע את התפקיד, אז קנינו טכנולוגיה שתשמור עליך!" מסר זה כמוהו כהזמנה לילד, לנסות ולפרוץ את הצנזורה. התחרות בין ההורה והילד הופכת את היחסים למסכת של תחבולות ותחבולות-נגד. כשהילד "זוכה", הוא חוגג ניצחון כפול, בכך שהשיג את החומר האסור ובכך שהוכיח שהוא עולה על הוריו ברמת התחכום. כשהורה "זוכה", הוא משיג רק הישג מדומה ומזיק, הפותר אותו מכל עמדה הורית ממשית ומחליף אותה בשמרטף מכאני.

השגחה מתייחסת לשני התחומים הבעייתיים של שימוש במחשב ובאינטרנט: שימוש יתר וחשיפה לאתרים ולמגעים מסוכנים. הורים יכולים להיעזר בשני עקרונות מנחים: (א) שימוש יתר יוגדר לאו דווקא על ידי מספר שעות, אלא על ידי פגיעה בתפקוד, למשל בשעות השינה, בהליכה לבית הספר או בעשיית שעורים. (ב) חשיפה מסוכנת תתבטא כגלישה לאתרי פורנו, משחקי מזל, אתרים המקדמים פעולות הרסניות (סמים, התאבדות, הימנעות מאכילה), ויצירת מגע עם אנשים המציעים מפגשים אלמוניים או פעולות אסורות אחרות. הורים אשר פועלים על פי עקרונות אלה יוכלו לזכות לתמיכה רחבה ולפעול מתוך תחושה של צידוק ערכי מלא.

מטרת השיח הפתוח היא לשמור אצבע על הדופק. חשוב לנו להדגיש כי השיח הפתוח איננו בהכרח שיח ספונטאני, אלא סוג תקשורת שההורים יוזמים מתוך עמדה הורית מובהקת. תחושת המלאכותיות נובעת מעצם המעבר ממצב של חוסר השגחה למצב בו מתקיימת השגחה, ולו הפתוחה ביותר. על ההורים לשאול את הילד כיצד הוא נזהר מסכנות באינטרנט. עליהם להבהיר מה הם התכנים או השימושים הפסולים מבחינתם. אחד האמצעים הטובים לקדם את השיח הוא לבקש מן הילד שיעשה להורה "סיור" ברשת ובאתרים בהם הוא נוהג לבקר. הורים יכולים גם לבקש מילדם שיראה להם באלו משחקים הוא משחק. ההיכרות עם משחקים ברשת מלמדת את ההורה רבות על ילדו ועל הדברים המעסיקים אותו. לעתים קרובות ילדים מופתעים מן

ההתעניינות ההורית ונותנים את ההסבר בהתלהבות. ההורה מצדו מבטיח לילד, שלא יקרא את התכתובת האישית שלו ולא יתקין תוכנות בילוש או חסימה, אלא יעמוד עמו בקשר גלוי לגבי השימוש במחשב. כאשר הילד מוכן להידבר עם ההורה ולא קיימים סימנים המצביעים על הסתרה מכוונת, אין צורך לעבור לרמות השגחה הדוקות יותר. אולם, גם אז רצוי לסכם את הכללים לשימוש באינטרנט, למשל, על ידי חתימה על חוזה. להלן נוסח אפשרי לחוזה¹.

התחייבות ההורים:

אנחנו מתחייבים לקיים דיאלוג להצבת גבולות האחריות והשיטוט ברשת, מתוך אמון והכרה ביתרונות האינטרנט. נשגיח על הפעילויות ברשת מתוך מחויבותנו כהורים להגן עליכם. כל פעילותנו בנושא תיעשה בגלוי.

התחייבות הילד:

1. לא אמסור שום מידע על עצמי ומשפחתי כגון: שם, כתובת, מספר טלפון, שם ביה"ס שלי, מקום מגורי וכד' ללא אישור הוריי.
2. אודיע להוריי, מייד, אם היתה פניה שגרמה לי להרגיש נפגע, מאוים או שלא בנוח.
3. לעולם לא אפגוש או אקבע פגישה עם אדם זר שהכרתי ברשת ללא בדיקת העניין עם הוריי. רק אם הוריי יסכימו אקבע את הפגישה ואם הם ירגישו שזה הכרחי, אסכים שילוו אותי.
4. לעולם לא אשלח את תמונתי לאדם זר בטרם סיכמתי זאת עם הוריי.
5. לא אגיב ולא אענה לשום מסר שגורם לי להרגיש שלא בנוח.
6. אדבר עם הוריי כדי שנוכל לקבוע ביחד את כללי השימוש ברשת. אני לא אגלוש לאתרים שהתחייבתי לא לגלוש אליהם.

החוזה משפר את ההשגחה ההורית, גם כאשר הילד מפר אותו. זאת כי ההורים מבהירים את עמדתם בצורה חד-משמעית. בנוסף, ההורים יכולים להתבסס על החוזה כשהם נוקטים צעדים נוספים או מגייסים תמיכה. על אף ההדדיות שבו, החוזה מחזק את הסמכות ההורית בצורה שאיננה תלויה בתגובת הילד: עצם קיומו משנה את מעמד ההורים ומגדיר מחדש את כללי פעולתם בעתיד.

הרמה השנייה של השגחה הורית מאופיינת בכך שההורה דורש מן הילד דין וחשבון מפורט על מעשיו. אין אפשרות לעבור מרמת השיח החופשי לרמה זו ללא הצהרה מפורשת של שינוי המדיניות. להלן דוגמה להצהרה מסוג זה:

"הגענו למסקנה שלאחרונה אתה משתמש במחשב בדרכים מדאיגות. מעתה ואילך נדרוש ממך דין וחשבון לגבי השעות וסוג השימוש שלך. אם תמסור לנו את הנתונים ותעמוד בכללים, נכבד את המשך השימוש והפרטיות שלך. אבל נשאל אותך באופן מפורש לגבי האתרים בהם אתה מבקר."

¹ נוסח זה הוא עיבוד שלנו לאמנה שפרסם אגוד האינטרנט בישראל.

ההורים מגבים הצהרה זו בהגדרה מחודשת של עמדתם לגבי זמני השימוש ושל הכללים לגבי שימוש אסור. הם דורשים מן הילד שלא ינעל את הדלת ויפתח כאשר הם דופקים. הם שואלים מתי הוא מכבה את המחשב בערב ובדקים שאכן הדבר מתרחש. הם מבקשים ממנו להראות להם את האתרים בהם הוא ביקר לאחרונה. הורים יכולים להקשות: "הוא יוכל לצאת מן האתר כשאנחנו דופקים, למחוק את ההיסטוריה של המחשב, ולהערים עלינו מתי שירצה!" תשובתנו להורים היא כי השגחה הורית מתקיימת, גם אם הילד מצליח להתחמק ממנה! זאת, כי הילד מפסיק לחיות בוואקום של נוכחות הורית ומתחיל להרגיש שהוריו נמצאים בקרבת מקום בתחומי חייו השונים.

כמו במקרה של התשאול הממוקד על בילויי הילד מחוץ לבית, גם כאן על ההורים להבהיר, שאם הילד יסרב למסור להם את הדיווח הנדרש, הם יתנגדו להמשך השימוש שלו במחשב ובאינטרנט. אם הילד יתריס: "איך תעשו את זה?" עליהם לומר בשקט: "נאסור את השימוש, ואם אתה לא תקיים את האיסור, לא נספק לך את השירותים!" על ההורים להקפיד שלא להיגרר לוויכוח ולהפסיק את השיחה לאלתר לאחר הודעתם.

הרעיון להגביל את הילד בשימוש במחשב ובמקרה הצורך אף לחסום לו את שירותי האינטרנט גורם להורים רבים למבוכה. הורים חוששים שלא יוכלו לעמוד בהחלטה, שהיא תביא להסלמה קשה, שאין להם צידוק מוסרי להגביל שימוש במחשב, או שאסור להם לנקוט בפעולות אשר יפגעו בילדים האחרים. אנו חוזרים ומדגישים, כי הגבלת השימוש מוצדקת אך ורק אם הוא אכן פוגע בתפקוד הילד או חושף אותו לסכנות. בתנאים אלה ניתן לשאול את ההורים שאלה נוקבת: "האם אתם מוכנים להמשיך ולספק, ללא השגחה, כלי המסכן את הילד ואת התפתחותו?" רוב ההורים היו מעדיפים לשכנע את הילד להגביל את השימוש במחשב מרצון. העדפה זו תואמת את תפיסתנו לגבי רמות ההשגחה, שתחילתן בשיח פתוח, דרך התשאול הממוקד, ועד לפעולות חד-צדדיות, המתחייבות רק כאשר הרמות הקודמות אינן מספיקות. במקרים רבים ניתן לחזור לרמות ההשגחה הנמוכות יותר, גם לאחר נקיטה של פעולות חד-צדדיות. ילדים רבים יגיבו טוב למעבר, בעיקר לאחר שהם התנסו בנחישות ההורית לנקוט בצעדים חד-צדדיים.

יש להיערך להפעיל את ההגבלות בצורה שתמנע הסלמה ותשדר נחישות בעת ובעונה אחת: (א) יש להשתמש בעקרון ההשהיה - אל להורים לכבות את המחשב כשהילד יושב מולו. עליהם להמתין לשעה מאוחרת יותר כדי לבצע את הניתוק². ניתוק המחשב תוך כדי השימוש עלול להביא לתגובות אלימות. העימות החריף הוא בר-מניעה, אם ההורים מודיעים לילד, שהם עומדים לנתק את האינטרנט או את המחשב תוך שלושה ימים, אם לא ימצא פתרון מתקבל על הדעת. בתקופה זו ניתן לחתור לפתרון מוסכם, למשל, על ידי הכנסת מתווכים; (ב) יש להימנע מדימונים וויכוחים - על ההורים להודיע על החלטתם בצורה שקטה ולהפסיק כל דיון בנושא לאלתר. רצוי גם למסור את החלטתם בכתב. המעבר לפעולות חד-צדדיות פירושו, כי ההורים פועלים עתה גם ללא הסכמת הילד. מסר זה מיטשטש, אם ההורים ממשיכים במאמצי השכנוע. המשך הדיבור ההורי נתפס על ידי הילד כהזדמנות לשחוק את עמדתם, בין על ידי וכחנות מתמשכת, בין אם על ידי הרפת

² הורים רבים מצאו שהדרך הפשוטה ביותר לנתק את המחשב היא להוציא פריט חיוני להפעלתו, כמו עכבר או מודם.

העימות; (ג) יש להודיע שהניתוק זמני, עד להשגת התנאים לחיבורו מחדש – על ההורים להודיע על כך מבלי להיכנס לדיון על תנאי החזרה. זאת כי דיון זה מצריך אווירה שקטה, שאיננה קיימת מיד לאחר הפעולה ההורית. ההורים יכולים להודיע, למשל, שיהיו מוכנים לדון עם הילד כעבור שלושה ימים. אם הילד איננו מוכן לקיים את השיחה עם ההורים או עם מתווכים אחרים, יש להמשיך בהגבלה; (ד) יש להתכונן לסיכול סובלני של פעולות הילד לעקיפת האיסור – אין לצפות שהילד ישב בחיבוק ידיים מול הצעדים ההוריים. הוא ינסה להגיע למחשב בדרכים שונות, למשל על ידי פלישה למחשבים אחרים בבית או על ידי פתרונות טכניים יצירתיים. הילד יכול גם לפנות לחבריו כדי להשתמש במחשב בביתם. על ההורים לצפות לתגובות אלו ולהיערך לסיכולם בסבלנות ובהתמדה; (ה) יש לתעד בכתב את הבעיות בשימוש באינטרנט והדרישות ההוריות, כדי לאפשר גיוס מרבי של תמיכה – תיעוד בכתב, הכולל פרוט של הסיכונים ושל הפגיעה בתפקוד, עוזר להורים לעמוד בפני ביקורת חיצונית. התיעוד מסייע להורים ביצירת קשר עם ההורים של חברי הילד, אצלם הילד משתמש במחשב, כדי לבקש שלא יאפשרו לו את השימוש. הרחבה זו של רשת התמיכה מעצימה את ההשגחה; (ו) יש להיעזר בתומכים בכל הפעולות – שימוש בתומכים מעביר מסר של נחישות, מקטין הסלמה, ועוזר להשגת פשרות; (ז) יש לדבר בגלוי עם ילדיהם האחרים ולפעול כדי לצמצם את הפגיעה או כדי לפצותם – התמודדות הורית עם ילד בסיכון גובה מחיר מכל בני הבית. הדבר ברור ומובן, כאשר מדובר בהתמודדות עם מחלה גופנית קשה. הורים אינם נמנעים מלהשקיע את כל מרצם בטיפול בילד חולה, כי "זה לא פייר" כלפי אחיו. המצב דומה כשהילד נמצא בסכנה עקב דפוסים התנהגותיים הרסניים. על ההורים להבהיר לאחים שהם נתונים במאבק נגד הדפוסים המזיקים. עליהם לחפש עם האחים פתרונות כדי לצמצם את הפגיעה בהם או לפצותם בצורה קבילה. על פי ניסיונו הורים המוכנים לדבר גלויות עם האחים מסוגלים למצוא פתרונות מתקבלים על הדעת.

לסיכום: פעילות הילד במחשב עומדת "מחוץ לתחום" להורים על פי הקודים החברתיים השגורים. העזת ההורים להכיל את השגחתם על תחום זה נתפסת לעתים כשבירת טאבו לא רק על ידי הילד, אלא גם על ידי הסובבים או אף על ידי ההורים עצמם. תחום המחשב סגור ומסוגר בפני הורים על ידי מגבלות שונות: (א) הקושי להתמודד עם תחום בו לילד עדיפות טכנולוגית; (ב) האמונה כי השגחה על הפעילות במחשב מהווה חדירה אסורה לפרטיות; (ג) הנטייה של הורים להרפות מכל תחום השייך לעולם החברתי-השבטי של הנוער, ו- (ד) הפחד שהנער יגן על הטריטוריה שלו במחשב בצורות חריפות במיוחד. קשיים אלה יוצרים את הכמיהה לפתרונות טכנולוגיים טהורים, כגון תוכנות בילוש וחסיומה. עמדה זו היא דוגמה להשלמת ההורים עם חולשתם וחוסר נוכחותם. השאלה המכרעת איננה כיצד פותרים את הבעיות הטכניות, אלא כיצד מחזקים את נכונות ההורים להשגיח. הורה הנחוש להשגיח באופן אישי יצליח גם כאשר עולם המחשב זר וחתום בפניו. לעומת זאת, גם הורה שהוא מעודכן ומצויד לתפארת ברזי המחשב ייכשל, אם הוא לא יהיה מוכן להיכנס למלאכת ההשגחה בכבודו ובעצמו.